

HATTOTLIK SAN'ATI.

Namangan viloyat tarixi va madaniyati davlat muzeyi

San'at bo'limi mudiri: **To'xtaboyeva D.**

Hattotlik san'ati insoniyat madaniy taraqqiyotining muhim bosqichlaridan biri bo'lib, yozuv va san'at uyg'unligining eng go'zal ko'rinishlaridan hisoblanadi. Bu san'at turida yozuv nafaqat axborot yetkazish vositasi, balki ma'naviy va estetik ifoda shakliga aylanadi. Hattotlik — chiziq, harf va so'zlar orqali go'zallik yaratish, ruhni ifoda etish, ma'noni shakl bilan uyg'unlashtirish san'atidir. Hattotlikning ildizlari qadimiy Sharq sivilizatsiyalariga, xususan, Misr, Xitoy, Eron va Arab dunyosiga borib taqaladi. Xitoyda chiroyli yozuv — kaligrafiya san'at darajasiga ko'tarilgan bo'lsa, arab va musulmon olamida hattotlik Qur'on yozuvi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Bu san'at islomiy madaniyatda muqaddas maqomga ega bo'lib, Alloh kalomini go'zal yozish orqali e'tiqod, hurmat va ehtirom ifodalanadi. Arab yozuvi asosida paydo bo'lgan hatt uslublari — kufiy, nasx, suls, nasta'liq, dirovish, muhaqqaq, riqo' kabi ko'rinishlarda rivojlandi. Har bir uslubning o'z qoidalari, nisbatlari, chiziq yo'nalishlari va badiiy ifodasi mavjud. Masalan, kufiy uslubi qat'iy va geometrik shakllarga ega bo'lib, asosan me'moriy yozuvlarda qo'llanilgan. Nasx uslubi esa Qur'on nusxalarida eng ko'p ishlatilgan chiroyli, o'qilishi oson shakl hisoblanadi. Nasta'liq esa forsiy va turkiy adabiyotlarda, xususan, she'riy asarlarni bitishda keng qo'llanilgan, o'zining nafisligi bilan ajralib turadi. O'rta asrlarda hattotlar jamiyatda yuqori maqomga ega bo'lgan ijodkorlar sifatida tanilgan.

Ular nafaqat yozuvchi, balki bezakchi, dizayner, miniatyura ustasi sifatida ham faoliyat yuritganlar. Qo‘lyozma kitoblar oltin suvi bilan bezatilgan, islamiy va girih naqshlar bilan uyg‘unlashtirilgan, muqovalar esa yog‘och, teri va metall bilan bezatilgan. Shu tariqa hattotlik san‘ati kitobat, tasviriy san‘at va amaliy bezak san‘atlari bilan birlashib, yagona estetik tizimni shakllantirgan.

Markaziy Osiyoda, xususan, O‘zbekistonda hattotlik san‘ati yuksak darajada rivojlangan. Temuriylar davrida Samarqand va Hirot madaniy markazlarga aylangan, Mir Ali Qazvinii,

Sulton Ali Mashhadiy, Mirmuhammad Buxoriy, Abdulhay Mushfiqiy kabi hattotlar o‘z maktablarini yaratganlar. Ular yaratgan Qur’on nusxalari, farmonlar, diplomatik hujjatlar, devonlar bugungi kunda O‘zbekiston, Turkiya, Eron, Rossiya va boshqa davlatlarning muzeylarida asrab kelinmoqda. Hattotlik nafaqat diniy, balki dunyoviy yozuvlarda ham o‘z aksini topgan. Masalan, tarixiy hujjatlar, she’riy devonlar, maktublar va ilmiy risolalar hattotlar tomonidan chiroyli yozuvda bitilgan. Bu yozuvlar orqali o‘sha davrning madaniy saviyasi, estetik qarashlari va badiiy didi yaqqol ko‘rinadi. Bugungi kunda hattotlik san’ati zamonaviy texnologiyalar davrida yangi shakllarda yashamoqda. Kompyuter grafikasi, raqamli dizayn va logotip san’atida hattotlik unsurlari keng qo‘llanmoqda. Ko‘plab dizaynerlar arab, forsiy va eski o‘zbek yozuvidan ilhomlanib, zamonaviy kaligrafik loyihalar yaratmoqdalar. Qo‘qon ham husnixat san’atida o‘ziga xos vakillarini yetkazib chiqardi. XVIII asr ikkinchi yarmi va XIX asrda Qo‘qon xonligida madaniy hayot, san’at va adabiyot ancha ravnaq topgan. Qo‘qonlik mashhur xattot Muhammad Sharif Dabir boshliq Farg‘ona shaharlarida juda ko‘p xattotlar yetishib chiqqan. Hirot, Buxoro, Xiva xattotlik maktablaridagi kabi bu yerda ham nasta’liq xati yetakchi o‘rinda bo‘lgan.

Markaziy Osiyo xattotlik maktablari orasida Qo‘qon xattotlik maktabida nasta’liq bilan bir qatorda badiiy asarlarni ko‘chirishda shikastiy xati ham keng qo‘llanilgan.

Shuningdek, o'zbek hattotlari tomonidan milliy yozuvlar asosida yangi uslublar ishlab chiqilmoqda.

Hattotlik san'ati nafaqat ko'z, balki qalb bilan ko'riladigan san'atdir. U sabr, poklik, e'tibor, hushyorlik va didni tarbiyalaydi. Hattot yozayotganda chiziqlar ritmini nafas bilan uyg'unlashtiradi, bu jarayon ruhiy sokinlik va ichki uyg'unlikni beradi. Shu bois hattotlikni "ruhning yozuvi" deb atashadi. Hattotlik san'ati – inson tafakkuri, e'tiqodi va estetik dunyoqarashining badiiy ifodasidir. U yozuvni so'z vositasidan san'at darajasiga olib chiqqan, har bir harfni ma'no va shakl uyg'unligida ifodalagan. Bu san'at insoniyat tarixida ma'naviyatni, go'zallikni va ruhiy yuksaklikni ifodalashning eng nafis yo'llaridan biri bo'lib kelgan. Islom sivilizatsiyasi va Markaziy Osiyo madaniy merosida hattotlik san'ati alohida o'rin egallaydi. U nafaqat diniy matnlarni bezagan, balki xalqning badiiy tafakkurini, estetik didini va ruhiy uyg'unligini shakllantirgan. Temur va temuriylar davrida keng taraqqiy etdi. Husnixat san'ati dastlab Movarounnahr poytaxti Hirotda rivojlanib, u yerda Sulton Ali Mashhadiy boshliq yirik xattotlik maktabi tashkil topdi.

Maktabning o'ziga xos tomoni XIV asrda Mir Ali Tabriziy yaratgan nasta'liq xat uslubi bu yerda Sulton Ali tomonidan takomillashtirildi. Bu xat yirik va mayda nasta'liq kitobat ishlarida keng qo'llanib, badiiy va tarixiy asarlar faqat nasta'liq uslubida ko'chirila boshladi. Ko'fiy, riqo', suls va nasx xatlari esa ko'proq me'morchilik, naqqoshlik san'ati va Sharq qadimgi yozuvlarini o'rganishda ishlatildi. XVI asrda temuriylar saltanati inqirozga yuz tutgandan keyin, siyosiy hukmronlik Shayboniylar qo'liga o'tishi bilan madaniy hayot ma'lum darajada Buxoroda taraqqiy etdi. Bir qism hirotlik xattot, rassom va madaniyat arboblari Buxoroda to'plandi. U yerda Buxoroga xos bo'lgan yangicha kitobat va husnixat maktabi vujudga keldi. XVI—XVII asrlarda yashab ijod etgan Buxoro xattotlari husnixatda o'zlariga xos Buxoro xattotlik maktabini yaratdilar. Hattotlik orqali yozilgan qo'lyozmalar bugungi kunda o'tgan ajdodlar tafakkurining tirik guvohi sifatida qadrlanadi. Kishilik jamiyati tarixida ikkita kashfiyotning alohida o'rni bor. Biri nonning kashf etilishi bo'lsa, ikkinchisi yozuvdir. Ushbu har ikkala moddiy va ma'naviy ixtiro insoniyat tarixining boqiyiligiga asos bo'lgan. Xalqimiz uzoq o'tmishi davomida turli xil

yozuvlarni istifoda etib kelganidan voqifsiz. Qadimiy uyg'ur, o'rxun-enasoy, so'g'd va hokazo.

VII-asr oxiridan Qur'on yozuvi ilm-u fan, san'at va davlat ishlarida rasmiy yozuvga aylana borgan. Oqibatda turli zamon va makonlarda o'ziga xos yozuv mashqi va usullarini shakllantirgan xattotlik maktablari vujudga kelgan.

Xattotlik asta-asta tasviriy san'at, musavvirlik, naqqoshlik, o'ymakorlik bilan ham uyg'unlashib borgan. Natijada arab yozuvi asosida, uning bejirim harflari zamirida nafis bir san'at yaralgan. Kalligrafiya boshqa xalq yozuvlarida ham bo'lgani kabi arab yozuvi singari keng tarmoqlanmagan.

Chunki, arab yozuvida uning boshqa xalqlar alifbolari singari ijimoiy vosita quroli ekanligidan tashqari qator funksiyalari borki, bu uning tobora ommalashgani hamda 1300 yildan ziyod muddat mobaynida xalqimizning istifoda etib kelgani bejiz emasligidan

dalolatdir. Arab alifbosi teran tafakkur, mantiqiy mushohada, yuksak did va nafosatni talab etishi bilan birgalikda u quvvai hofizani taqozo etuvchi xotira, topishmoq yozuvi hamdir. To'g'ri o'ylab fikr yurita olmasangiz, biron matn tugul, biron so'zni ham to'g'ri o'qiy olmaysiz.

Unda naqsh, riyoziyot, ya'ni matematika (abjad hisobi), badiiy-tasviriy vositalar (harfiy va lafziy san'atlar), rasm barchasi mujassam. Zamonaviy jamiyatda hattotlik san'ati yangi texnologiyalar yordamida yanada keng imkoniyatlarga ega bo'lmoqda. Bu san'at dizayn, reklama, brend yaratish, san'at maktablari va raqamli grafikada o'z o'rnini topmoqda.

Demak, hattotlik faqat o'tmish yodgorligi emas, balki zamon bilan hamnafas yashayotgan ijodiy yo'nalishdir. Hattotlik san'ati bugungi kunda ham insonni sabr, go'zallikni qadrlash va ruhiy uyg'unlik sari chorlaydi. U bizga yozuv orqali so'zning kuchini, chiziq orqali esa ruhning go'zalligini his etishni o'rgatadi. Shu bois hattotlik san'ati nafaqat yozuv san'ati, balki inson qalbining badiiy ovozidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Rahmonov, I. "Markaziy Osiyo hattotlari merosi." – Samarqand, 2020.
2. Murodov, Sh. "O'zbek hattotlik maktabi va uning rivoji." – Buxoro: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2021.
3. Hasanov, N. "Kaligrafiya va zamonaviy dizayn uyg'unligi." – Toshkent, 2022.
4. Rustamov, B. "Qur'on nusxalari va hattotlik an'analari." – Toshkent Islom akademiyasi, 2018.